

УДК 347.921.4:347.61/63(477)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.04>**Наталія Волкова,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена комплексному дослідженню та визначенню складу суб'єктів доказування у справах щодо захисту прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві. На основі аналізу чинного законодавства, результатів попередніх досліджень встановлено, що не всі суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин є суб'єктами доказування у цивільному процесі взагалі та у справах щодо захисту прав та інтересів дитини зокрема. У статті досліджується питання щодо віднесення кожного зі складу суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин до суб'єктів доказування. Аргументовано, що роль суду в процесі доказування є дещо обмеженою щодо збирання доказів, але це не виключає його із складу суб'єктів доказування, оскільки він наділений певними повноваженнями щодо доказування. Щодо збирання доказів, то у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини суд наділений правом збирати докази з власної ініціативи, що стосується предмета спору, у разі коли це необхідно для захисту малолітніх або неповнолітніх осіб та у разі, коли суд має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів. У порядку розгляду справи в окремому провадженні суд наділений правом з власної ініціативи виступати необхідні докази з метою з'ясування обставин справи. У випадках, передбачених законодавством, суд з метою захисту прав та інтересів дитини, має право вийти за межі заявлених вимог.

Встановлено, що у справах щодо захисту прав та інтересів дитини основними суб'єктами доказування є учасники справи, до яких необхідно віднести сторони, третіх осіб, заявника та боржника, заявника та заінтересовану особу, органи та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Представник також входить до складу суб'єктів доказування, оскільки він наділений всіма правами та обов'язками особи, яку представляє в суді.

У статті досліджується дискусійне питання щодо віднесення до складу суб'єктів доказування інших учасників судового процесу (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст). Аргументовано, що інші учасники судового процесу не можуть бути суб'єктами доказування, оскільки вони не мають юридичної заінтересованості в результатах розгляду справи – вони залучаються судом для сприяння правильному та своєчасному розгляду і вирішенню цивільних справ, а також не здійснюють жодних дій щодо доказування.

Ключові слова: доказування, суб'єкти доказування, суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, захист прав та інтересів дитини, цивільне судочинство.

Постановка проблеми. Судова реформа, що триває останніми роками в Україні, змушує переосмислити традиційні наукові погляди щодо суб'єктів доказування у цивільному судочинстві взагалі та у справах щодо захисту прав та інтересів дитини зокрема. Особливої актуальності визначення кола суб'єктів доказування у справах щодо захисту прав та інтересів дитини набуло у зв'язку з набранням чинності новою редакцією ЦПК України.

Стан дослідження теми. Науковим дослідженням щодо визначення суб'єктів доказування у справах про захист прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві через

призму визначення суб'єктів доказування у цивільному судочинстві займалися такі науковці, як О. О. Грабовська, В. В. Комаров, Р. В. Тертишніков, Т. В. Цюра та інші.

Метою та завданням дослідження є вирішення теоретичних проблем щодо визначення суб'єктів доказування у справах щодо захисту прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві.

Викладення основного матеріалу. Розглядаючи питання щодо визначення суб'єктів доказування у справах про захист прав та інтересів дитини, необхідно визначити суб'єктів цивільних процесуальних

відносин у цивільному процесі. Отже, відповідно до норм цивільного процесуального законодавства до суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин належать: 1) суд; 2) учасники судового процесу. До учасників судового процесу законодавець відносить учасників справи, представників та інших учасників судового процесу. Однак не всі суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин є суб'єктами доказування у цивільному процесі. Крім того, необхідно зауважити, що суб'єкти цивільних процесуальних відносин відповідно свого процесуального статусу мають різний обсяг повноважень щодо доказування у справах щодо захисту прав та інтересів дитини.

Питання щодо віднесення суду до складу суб'єктів доказування є вельми дискусійним. Одні науковці вважають, що суд не входить до складу суб'єктів доказування у зв'язку з розширенням засад диспозитивності та змагальності цивільного процесу [1, с. 12-17]. Інші, навпаки, вважають, що суд можна віднести до складу суб'єктів доказування та обґрунтовують свою позицію тим, що суд вирішує всі питання, що виникають у судовому доказуванні, безпосередньо досліджує докази, подані іншими суб'єктами доказування, перевіряє істинність даних, поданих як докази, і в результаті їх оцінки встановлює фактичні обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [2, с. 7].

Відповідно до нової редакції ЦПК України [3] суд набуває більш широких повноважень у процесі судового доказування. За загальним правилом принципу змагальності, суд не має право збирати докази, що стосуються предмета доказування, даний обов'язок щодо збирання та подання доказів покладений на учасників справи. Однією із новел ЦПК України є те, що законодавець надає право суду у випадках, передбачених цивільним процесуальним законодавством, збирати докази з власної ініціативи, таким чином відносить його до суб'єктів доказування. Так, ч. 2 ст. 13 та ч. 7 ст. 81 ЦПК України встановлюють винятки із загального правила принципу змагальності та надають суду право з власної ініціативи збирати докази. Отже, у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини суд наділений правом збирати докази з власної ініціативи, що стосується предмета спору, у разі коли це необхідно для захисту малолітніх або неповнолітніх осіб (ч. 2 ст. 13 ЦПК України) та у разі, коли суд має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81 ЦПК України).

Крім того, необхідно зазначити, що справи щодо захисту прав та інтересів дитини розглядаються в окремому провадженні та, відповідно до ч. 2 ст. 294 ЦПК України, суд у порядку розгляду справи в окремому провадженні наділений правом з власної ініціативи витребувати необхідні докази з метою з'ясування обставин справи.

Також необхідно звернути увагу, що в деяких випадках з метою захисту прав та інтересів дитини законодавство передбачає право суду вийти за межі заявлених вимог. Так, наприклад, Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов'язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину» від 17.05.2016 № 1370-VIII [4] були внесені зміни до ст. 166 СК України щодо обов'язку суду приймати рішення про призначення аліментів одночасно з процедурою позбавлення батьківських прав. Частина 3 ст. 166 СК України надає право суду приймати рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України, у разі якщо мати, батько або інші законні представники дитини відмовляються отримувати аліменти від особи, позбавленої батьківських прав, та зобов'язувати останніх відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду [5, с. 67].

У справах про захист прав та інтересів дитини, відповідно до норм цивільного процесуального законодавства, суд також здійснює й інші процесуальні дії щодо доказування, а саме: у разі коли у сторін та інших учасників справи є труднощі щодо витребування доказів, то суд за їхнім клопотанням зобов'язаний витребувати такі докази (ст. 84 ЦПК України); суд вирішує питання про належність доказів (ст. 77 ЦПК України), допустимість доказів (ст. 78 ЦПК України), достовірність доказів (ст. 79 ЦПК України), достатність доказів (ст. 80 ЦПК України); визначає предмет доказування; досліджує докази, здійснює оцінку доказів (ст. 89 ЦПК України) тощо.

Отже, на підставі наведеного вище можна дійти висновку, що у справах щодо захисту прав та інтересів дитини суд входить до кола суб'єктів доказування. Також необхідно зауважити, що за загальним правилом роль суду в процесі доказування є дещо обмеженою щодо збирання доказів, але це не виключає його із складу суб'єктів доказування.

Основним суб'єктом доказування у цивільному процесі є учасники справи. Основні обов'язки доказування у справах позовного провадження покладаються на сторони. Позивач повинен довести обставини,

які становлять основу позову (факти, з якими пов'язані виникнення, зміна або припинення спірних правовідносин; факти, що свідчать про порушення, невизнання або оспорування відповідачем права позивача). Відповідач повинен довести обставини, що підтверджують його заперечення проти позову.

Відповідно до ч. 5 ст. 81 ЦПК України докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. Отже, сторони збирають докази, подають їх до суду на підтвердження своїх вимог або заперечень, беруть участь у дослідженні доказів та їх оцінці тощо. Слід також відзначити, що відповідно до норм цивільного процесуального законодавства докази збираються, подаються, досліджуються та оцінюються не тільки сторонами, а й іншими учасниками справи. Так, наприклад, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються всіма правами та несуть усі обов'язки позивача відповідно до ч.3 ст. 52 ЦПК, отже вони приймають таку ж саму участь у доказуванні, як і позивач. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, мають права та обов'язки учасників справи. Так, відповідно до ч. 1 ст. 43 ЦПК вони мають право подавати докази, брати участь у дослідженні доказів тощо.

У справах про захист сімейних захист прав та інтересів дитини можуть брати також участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ч.4 ст. 42 ЦПК): наприклад, органи опіки та піклування мають права звертатись до суду в інтересах дитини у справах про позбавлення батьківських прав (ст. 165 СК України) тощо. Вказані суб'єкти сприяють судовому захисту прав та інтересів дитини, які не можуть самостійно захистити свої права, свободи та інтереси у випадках, встановлених законом [6, с. 78]. Однією із форм участі у цивільному процесі таких органів та осіб є звернення до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та участь у цих справах. Відповідно до цивільного процесуального законодавства вони мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду (ч. 1 ст. 57 ЦПК). А отже, є суб'єктами доказування, оскільки вони беруть участь у збиранні та поданні доказів, у визначенні предмета доказування, у дослідженні та оцінці доказів тощо.

Справи про захист прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві можуть також розглядатися в порядку наказного та окремого проваджень, наприклад, у наказному провадженні – вимога про стягнення али-

ментів на дитину (п.п. 4-5 ч. 1 ст. 161 ЦПК), в окремому провадженні – справи про усиновлення дитини тощо. Відповідно до ст. 42 ЦПК України у справах наказного провадження учасниками справи є заявник та боржник; учасниками окремого провадження є заявники, інші заінтересовані особи. В юридичній літературі науковці висловлюють думку щодо віднесення вищезазначених учасників справи до суб'єктів доказування. Так, Р. В. Тертишніков до складу суб'єктів доказування також відносить заявника та боржника у справах наказного провадження, заявника та заінтересованих осіб у справах окремого провадження, та зазначає, що «вони є суб'єктами доказової діяльності, оскільки їм надано право надавати докази, брати участь у їх дослідженні, давати пояснення відносно шуканих фактів тощо» [7, с. 28]. О. О. Грабовська у своїй роботі пише, що «заявники та інші заінтересовані особи у справах окремого провадження мають права та обов'язки сторін, за винятками, встановленими у Розділі IV ЦПК. Таким чином, обсяг прав та обов'язків у сфері доказування сторін у справах позовного провадження та у заявників і заінтересованих осіб у справах окремого провадження в цілому однаковий» [8, с. 333]. Т. В. Цюра справедливо вказує на те, що «у справах окремого провадження існує загальний обов'язок доказування, який лежить на заявнику і зобов'язує останнього довести ті обставини, встановлення яких він вимагає. Тоді як заінтересовані особи можуть надавати докази і обґрунтовувати відсутність юридичних обставин, зазначених заявником» [9, с. 144]. Так, наприклад, у ст. 302 ЦПК законодавець зазначає, що у заяві про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності повинні бути викладені дані про те, що неповнолітня особа працює за трудовим договором або є матір'ю чи батьком дитини відповідно до актового запису цивільного стану. Отже, заявник зобов'язаний у заяві викласти вищезазначені обставини, а також надати документи, які підтверджують ці обставини (факти) [10, с. 451-452].

У наказному провадженні не розглядаються обставини, що пов'язані з встановленням права, вони стосуються лише обов'язків боржника, тому докази у даному випадку повинні бути спрямовані на безспірне підтвердження фактів (обставин), що обґрунтовують вимоги заявника. Отже, заява про видачу судового наказу обов'язково має містити виклад обставин, на яких ґрунтуються вимоги заявника, та така вимога обов'язково повинна підтверджуватись відповідними доказами. Так, наприклад,

до заяви про видачу судового наказу за вимогою про стягнення аліментів необхідно додати такі документи: свідоцтво про шлюб або свідоцтво / рішення суду про розірвання шлюбу; свідоцтво про народження дитини, на користь якої стягуються аліменти; якщо дитина перебуває на вихованні в інших осіб, то відповідне рішення про встановлення опіки/піклування, довідка про розмір заробітної плати щодо особи, яка повинна сплачувати аліменти тощо.

До складу учасників судового процесу належать представники. Представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки (ч. 1 ст. 64 ЦПК України). Отже, представника можна віднести до суб'єктів доказування, оскільки він наділений всіма правами та обов'язками особи, яку представляє в суді.

Щодо інших учасників судового процесу, до яких належать: помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст (ст. 65 ЦПК), то в теорії цивільного процесу також ведуться певні дискусії про те, чи входять вони до складу суб'єктів доказування. Необхідно зазначити, що інші учасники судового процесу не можуть бути суб'єктами доказування, оскільки вони не мають юридичної заінтересованості в результатах розгляду справи – вони залучаються судом для сприяння правильному та своєчасному розгляду і вирішенню цивільних справ, а також не здійснюють жодних дій щодо доказування.

Висновки

На підставі вищенаведеного до складу суб'єктів доказування у справах щодо захисту прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві можна віднести: 1) суд; 2) учасників справи; 3) представників.

Nataliia Volkova. The subjects of proving in the cases of protecting the children's rights in civil proceedings

The article is devoted to a comprehensive study and determination of the composition of the subjects of evidence in cases of protection of cases and interests of the child in civil proceedings. Based on the analysis of current legislation, the results of previous research, it is established that not all subjects of civil procedural legal relations are subjects of evidence in civil proceedings, in general and in cases of protection of the rights and interests of the child, in particular. The article examines the issue of assigning each of the subjects of civil procedural legal relations to the subjects of evidence. It has been argued that the role of the court in the evidentiary process is somewhat limited in gathering evidence, but this does not exclude it from the evidence, as it is endowed with certain powers of evidence. With regard to the collection of evidence, in cases concerning the protection of the family rights and interests of the child, the court has the right to collect evidence on its own initiative concerning the subject matter of the dispute, in cases where it is necessary to protect minors and minors. Participants in the case of their procedural rights or performance of duties on evidence. In the order of consideration of the case in a separate proceeding, the court has the right to demand the necessary evidence on its own initiative in order to clarify the circumstances of the case. In cases provided by law, the court in order to protect the rights and interests of the child, has the right to go beyond the stated requirements.

Список використаних джерел:

1. Гражданский процесс : учебник / под ред. В. В. Комарова. Харків: ООО «Одиссей», 2001. 704 с.
2. Васильев С. В. Доказывание и доказательства по делам о возмещении вреда, причиненного личности : учебное пособие. Харьков : Факт, 2000. 200 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.08.2020).
4. Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов'язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину : Закон України від 17.05.2016 № 1370-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1370-19> (дата звернення: 10.08.2020).
5. Волкова Н.В. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*. Словацька Республіка. 2017. № 5. С. 66-70.
6. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні : монографія / за заг. ред. Н.Ю. Голубевої; НУ ОЮА. Одеса : Юридична література, 2017. 212 с.
7. Тертишніков Р.В. Доказування і докази в судочинстві України : науково-практичний посібник. Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. 88 с.
8. Грабовська О.О. Доказування у цивільному процесі України : проблеми теорії та практики : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 504 с.
9. Цюра Т.В. Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2005. 213 с.
10. Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навчальний посібник / за ред. Н.Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 480 с.

It is established that in cases concerning the protection of the rights and interests of the child the main subjects of evidence are the parties to the case, which must include the parties, third parties, the applicant and the debtor, the applicant and the interested person, bodies and persons authorized by law. interests of others. A representative is also a subject of evidence, as he is endowed with all the rights and responsibilities of the person he represents in court.

The article examines the debatable issue of including other participants in the trial (assistant judge, court clerk, court administrator, witness, expert, legal expert, translator, specialist). It is argued that other participants in the trial cannot be the subject of evidence because they have no legal interest in the outcome of the case, they are involved by the court to facilitate the proper and timely consideration and resolution of civil cases, and do not take any evidence.

Key words: evidence, subjects of proof, subjects of civil procedural legal relations, protection of the rights and interests of the child, civil proceedings.

